

Bo Gustafsson: I övermorgon socialism

Undertiteln till Bo Gustafssons *I övermorgon socialism* (Gidlunds, Södertälje 1981, 202 s, 55 kr) ger intrycket att innehållet utgörs av tre oberoende delar: Levande och dött i marxismen, Kapitalismens kris och Löntagarfonder. I själva verket finns det ett klart samband mellan delarna. De två första målar upp en bild av kris, dels i marxismen som den predikas och praktiseras, dels i den svenska ekonomin. Den tredje delen försöker visa att ett löntagarstyrt näringsliv kan skapa demokratisk socialism i Sverige och samtidigt föra landet ut ur den ekonomiska krisen.

Bokens första del, som upptar mer än hälften av sidantalet, är uppenbarligen Bo Gustafssons uppgörelse med sitt ideologiska förflutna med tydlig udd mot dem som (fortfarande) bekänner sig till marxism-leninismen. Bo Gustafssons huvudkritik är att den marxistiska teorin gör våld på eller inte tar tillräcklig hänsyn till verkligheten. Staten (överbyggnaden) är till exempel inte entydigt bestämd av produktionssättet, och man kan peka på fall där staten påverkat produktionssättet, dvs där orsakssambandet varit det omvända. Till skillnad från andra marxister vill Gustafsson se den "borgerliga" neoklassiska ekonomiska teorin som ett komplement till marxistisk ekonomisk teori, nämligen som en god beskrivning av marknader och konsumentbeteenden. Allvarlig kritik riktas mot den materialistiska historieuppfattningens anspråk på att vara en allmängiltig teori.

Många läsare kommer att i likhet med mig finna Bo Gustafssons marxistiska exegetik frustrerande svår att följa. Framställningen blir mer lättsmält när den behandlar leninismens praktik: Lenin utmålas som en demokratiföraktande skurk som med list och våld tog makten i Ryssland, fastän Marx och Engels förutsett eller förespråkade en gradvis övergång till socialismen i demokratiska former. Försöket att göra Marx och En-

gels till goda socialdemokrater är dock föga övertygande.

Kapitalismens nuvarande ekonomiska kris är enligt Bo Gustafsson en klassisk överproduktionskris i marxistisk mening. Efter andra världskriget genomgick västvärlden en tredje industriell revolution (den andra industriella revolutionen skulle ha inträffat mellan 1890 och 1922). Ny teknik orsakade en aldrig tidigare skådad ekonomisk expansion. Så småningom, på 70-talet, hade produktionskapaciteten vuxit ikapp efterfrågan och en sk ebbperiod avlöste den tidigare sk flod-perioden. (Oljeprishöjningarna orsakade inte krisen; de endast förvärrade vad som komma skulle.)

Mot bakgrund av att den tekniska utvecklingen spelar en så avgörande roll i Bo Gustafssons konjunkturteori ställer man sig frågande till om de åtgärder han förordar på kort sikt är tillräckliga för att vända ebb till flod: en ökning av den inhemska efterfrågan, särskilt den offentliga konsumtionen och de offentliga investeringarna samt viss allokeringspolitik, tex i skogssektorn. Den bärande tanken är att den sk kostnadskrisen bara är ett uttryck för att kapacitetsutnyttjandet är lågt i den svenska ekonomin. Höjs utnyttjandegraden kommer styckkostnaderna att falla tillräckligt för att få ekonomin i balans. Den allmänna meningen bland ekonomer är däremot att även vid fullt kapacitetsutnyttjande skulle bytesbalansunderskottet vara oacceptabelt stort, troligen större än i dag. Okar den inhemska efterfrågan kommer en del av ökningen att ta i anspråk vad som annars skulle bli export och en del kommer att riktas mot utländska varor och tjänster. *Kostnadskrisen består i att omvärlden efterfrågar för litet av svenska varor och tjänster till priser som ger full kostnads-täckning*, även vid fullt kapacitetsutnyttjande. Det är inte den inhemska efterfrågan som behöver ökas, utan den *utländska*.

Den nutida kapitalismen rymmer

emellertid mera grundläggande problem än överproduktionskrisen, enligt Bo Gustafsson. Ett sådant problem är en tendens till under-investering till följd av att investeringsobjekten skulle ha blivit allt större och mer långsiktiga. Tendensen motverkas av olika slag av statliga subventioner, men det håller inte i längden. "När samhället subventionerar privatägda företag för att upprätthålla selsättningen händer det att företagen enbart får ökade vinster . . . Ett partsförhållande är rationellt så länge parterna är någotsånär jämbördiga. När det inte längre är fallet förlorar den dominerande parten så småningom sitt existensberättigande. Detta är ett argument för att investeringsansvaret så småningom kan och bör socialiseras."

En alternativ tolkning av fallande privata investeringar under 70-talet är att löntagarna och staten i förening lyckats pressa ned vinstandelen så snabbt och/eller till en sådan nivå att det fått negativa konsekvenser för investeringsviljan. Först fråntas kapitalisterna sin vinst. När de sedan inte vill investera förlorar de sitt existensberättigande och investeringarna socialiseras!

Ett annat fundamentalt problem med den nuvarande privatkapitalistiska produktionsordningen skulle vara att löntagarna inte har några garantier för att ökade vinster används för investeringar i just "deras" företag, eller för investeringar överhuvudtaget. Bo Gustafsson hyser en optimistisk tro på att en löntagarstyrd ekonomi kan mildra konflikten mellan effektiv resursallokering och trygghet i anställningen samt att den kan använda en i kapitalistiska företag obrukad reserv av kunskande och uppfinningsrikedom så att tillväxttakten ökar.

Överhuvudtaget präglas diskussionen av det alternativa ekonomiska systemet, en marknadsekonomi med löntagarägda och -styrda företag, som ska lösa de nuvarande systemets kris, av stor optimism. Det förutsätts att människorna äger ett betydande mått av solidaritet och oegennyttia. Fundamentala problem i en löntagarstyrd marknadsekonomi, som innovationsverksamheten och ny-

företagandet, tas visserligen upp, men får knappast en tillfredsställande behandling. Så till exempel skriver Bo Gustafsson att innovationer hålls tillbaka i privatkapitalistiska företag därför att de anställda inte ersätts tillräckligt när de innoverar. Belöningen kommer visserligen inte att vara större i löntagarägda företag; men innovationslusten kommer att öka därför att de anställda nu får bestämma över hur innovationerna utnyttjas.¹

Enligt marxistisk teori är kapitalismen ett övergående stadium i mänsklighetens historia. Det kapitalistiska ekonomiska systemet rymmer inneboende motsättningar som regelbundet försätter systemet i allt djupare kriser. Till sist blir krisen så djup att kapitalismen inte förmår återhämta sig. För en troende marxist är det därför naturligt att söka efter kris-tecken, att konstatera att den förhandenvarande krisen är den sista och att (förlåt liknelsen) frälsningen är nära.

Det är inte osannolikt att en historik över kapitalismens kriser allt sedan den industriella revolutionen i England i slutet av 1700-talet istället skulle visa att de blivit allt mildare. I jämförelse med tidigare kriser före andra världskriget framstår säkert den senaste lågkonjunkturen som tämligen beskedlig. Jag är bl a därför inte alls övertygad om att kapitalismen nått därhän att socialismen med historisk nödvandighet står beredd att ta över, vilket Bo Gustafsson tycks utgå ifrån.

Kanske står istället kapitalismen inför en expansion som världen hittills inte skådat. Den industriella revolutionen har bara börjat i stora områden på jorden, men den fortgår i mycket högre takt än tidigare i historien. En arbetsfördelning

¹ De lasare som är intresserade av en mer systematisk och fullständig diskussion av en löntagarstyrd marknadsekonomi rekommenderas att gå till andra källor. I *Ekonomisk Debatt* finns artiklar t ex av Bo Sodersten [1973, 1975, 1976], Rolf Eidem och Staffan Viotti [1974], Branko Horvat [1974, 1975] samt Rolf Eidem [1975]. En principiell diskussion med utgångspunkt från LO-SAPs forslag till löntagarfonder och med politiska aspekter finns i Lindbeck [1979].

mellan jordens länder tar form, som visserligen innebär temporära påfrestningar (varvskris, tekokris), men som kan medföra oanade vinster för alla deltagare. Bo Gustafsson [1978] har i ett annat sammanhang formulerat principen om historiens list: det historiska dramats intrig är säkerligen en annan än vad människorna tror sig känna till. "Även den som försöker avslöja listen innan intrigen är fullbordad, löper risk att duperas och i den slutliga analysen säkerligen också bli duperad."

Ekon dr *Harry Flam*
 Institutet för internationell ekonomi
 Stockholms universitet

Referenser

- Eidem, R. och Viotti, S., [1974], "Arbetsstyrda företag i en marknadsstyrd ekonomi", *Ekonomisk Debatt*, årg 2, nr 3.
- [1975], "Mer om arbetsstyrda företag - replik", *Ekonomisk Debatt*, årg 3, nr 2.
- Eidem, R., [1975], "Kapitalistiska företag och socialistiska - några jämförande synpunkter", *Ekonomisk Debatt*, årg 3, nr 2.
- Gustafsson, B., [1978], "Imperialismen, tredje världen och historiens list", *Ekonomisk Debatt*, årg 6, nr 5.
- Horvat, B., [1974], "Om teorin för arbetsstyrda företag", *Ekonomisk Debatt*, årg 2, nr 2.
- Lindbeck, A., [1979], "Agande och kapitalförvaltning" i Nils Lundgren (red), *Sju socialdemokrater om löntagarfonderna*, Tidens forlag, Stockholm.
- Sodersten, B., [1973], "Arbetsstyrd ekonomi", *Ekonomisk Debatt*, årg 1, nr 8.
- [1975], "Mer om arbetsstyrd ekonomi", *Ekonomisk Debatt*, årg 3, nr 1.
- [1976], "Mikroaspekter av löntagarstyre", *Ekonomisk Debatt*, årg 4, nr 1.